

Urszula Nowacka¹⁾, Alina Gil¹⁾

UWARUNKOWANIA PRAWNOAUTORSKIEJ OCHRONY PROGRAMÓW KOMPUTEROWYCH

Streszczenie. Obserwowany ostatnio globalny rozwój w zakresie techniki i technologii niesie za sobą szczególną potrzebę ochrony programów komputerowych, która zapewni rozwiązania prawne dające gwarancje skutecznej ochrony tego rodzaju (typu) osiągnięć. Artykuł jest opracowaniem ogólnym, wskazującym jedynie na najważniejsze uwarunkowania związane z prawnoautorską ochroną programów komputerowych.

Prawo wyłączne jako podstawowe prawo związane z ochroną własności intelektualnej jest najważniejszym prawem twórcy do wyłącznego korzystania w sposób zarobkowy lub zawodowy z wytworów własnego intelektu. Twórcy są ludźmi obdarzonymi przez naturę zdolnościami do tworzenia posiadających oryginalny i indywidualny charakter utworów. Warunki zapewniające wykorzystanie i rozwój ich talentu wynikają z dobrze funkcjonującego prawa autorskiego, co powinno przynosić korzyści zarówno twórcom (dając im możliwość uprawiania twórczości), jak i całemu społeczeństwu. Podstawowym przedmiotem prawa autorskiego jest utwór, czyli rezultat pracy człowieka, w którym przejawia się działalność twórcza o indywidualnym charakterze i który został ustalony w jakiegokolwiek postaci. Jednym z utworów w rozumieniu prawa autorskiego jest program komputerowy.

Program komputerowy rozumiany jest zwykle jako ciąg instrukcji wykonywanych przez komputer, realizujących określone zadanie. Barta i Markiewicz definiują program komputerowy jako zestaw instrukcji (rozkazów) przeznaczonych do użycia bezpośrednio lub pośrednio w komputerze w celu osiągnięcia określonego rezultatu [1].

Pierwsze regulacje dotyczące ochrony programów komputerowych w Polsce ukały się w Ustawie o prawach autorskich i prawach pokrewnych [2] z 4 lutego 1994 r., która to Ustawa zawiera rozdział 7 zatytułowany „Przepisy szczególne dotyczące programów komputerowych”. Rozdział ten nie jest regulacją samodzielną czy kompletną, a jak sam jego tytuł sugeruje, zawiera jedynie przepisy szczególne, czyli modyfikuje ogólne zasady prawa autorskiego w odniesieniu do programów komputerowych. Ochrona ta opiera się na Dyrektywie Rady 91/250/EWG z dnia 14 maja 1991 r. o prawnej ochronie programów komputerowych [3]. Niedawno weszła w życie nowa Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/24/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie ochrony

¹⁾ Instytut Edukacji Technicznej i Bezpieczeństwa, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

prawnej programów komputerowych [4]. Nowa dyrektywa uchyla Dyrektywę 91/250/EWG (wraz ze zmianami). Dyrektywa ta ujednocila przepisy w poszczególnych krajach członkowskich w tym zakresie, co ułatwia swobodny przepływ produktów internetowych (komputerowych) w ramach Wspólnoty.

Dyrektywa 2009/24/WE potwierdza prawnoautorską ochronę programów komputerowych, chociaż nadal nie precyzuje czym jest program komputerowy, a jedynie w art. 1 ust. 1 tej dyrektywy czytamy, że zgodnie z przepisami niniejszej dyrektywy państwa członkowskie chronią prawem autorskim programy komputerowe w taki sposób, jak dzieła literackie w rozumieniu Konwencji Berneńskiej¹ o ochronie dzieł literackich i artystycznych, przy czym ustalono, że pojęcie „programy komputerowe” obejmuje także ich przygotowawczy materiał projektowy: opis procedur rozwiązania problemu, sieci przepływu itp. Stwierdzenie, że programy komputerowe podlegają takiej samej ochronie jak utwory literackie może być mylące, gdyż w rzeczywistości sposób ochrony programów komputerowych odbiega w znacznym stopniu od sposobu, w jaki chronione są inne rezultaty działalności twórczej człowieka.

W kolejnym ustępie Dyrektywy jest mowa o tym, że podlega ochronie każda forma (a nie treść) wyrażenia programu komputerowego: programy źródłowe, kod programu, programy wynikowe, programy aplikacyjne. Natomiast koncepcje i zasady, na których opierają się wszystkie elementy programu komputerowego, włącznie z tymi, na których opierają się ich interfejsy, nie podlegają ochronie prawa autorskiego na podstawie niniejszej dyrektywy.

Przepisy określone w polskiej Ustawie o prawach autorskich i prawach pokrewnych [2] są niemal identyczne jak w Dyrektywie. Art. 1 ust. 2 pkt. 1 Ustawy przesądza, że program komputerowy jest przedmiotem prawa autorskiego obok utworów literackich, muzycznych itp. Nie każdy jednak program komputerowy będzie podlegał ochronie. Musi on (podobnie jak chroniony utwór literacki) mieć twórczy i indywidualny charakter. Oznacza to, że aby uznać program komputerowy za utwór w rozumieniu prawa autorskiego musi on spełniać przesłanki z art. 1 ust. 1 Ustawy tj. „stanowić przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze”. W prawie autorskim twórczość i indywidualność określa się jako nowość subiektywną i obiektywną. Nowość subiektywna oznacza przede wszystkim, że dzieło stanowi rezultat działalności kreacyjnej konkretnego człowieka, natomiast nowość obiektywna oznacza, że dziełem obiektywnie nowym jest dzieło niepowtarzalne, a więc takie, które jeszcze nie powstało, a jednocześnie nie jest statystycznie prawdopodobne stworzenie takiego samego dzieła w przyszłości. Dzieło jest tym bardziej oryginalne, im większą swobodę doboru i zestawienia elementów ma twórca. Dzieło nie będzie więc oryginalne, jeżeli jego kształt jest całkowicie zdeterminowany przez cel pracy lub spełnianą funkcję, jeżeli jest wyni-

¹ Konwencja Berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 9 września 1886 r. Była to pierwsza umowa w sprawie respektowania praw autorskich pomiędzy suwerennymi krajami (powstała z inspiracji Wiktora Hugo). Przed jej podpisaniem utwory powstałe w jednym kraju, mimo, że były chronione w nim prawem autorskim, nie były chronione żadnymi prawami w innych krajach.

kiem rutynowej, szablonowej pracy, czy też jeżeli jest jedynym z możliwych do osiągnięcia przez osoby podejmujące się tego samego zadania. Jeżeli spełnione są warunki twórczości i indywidualności, dane dzieło nazywane jest przez prawo autorskie utworem i podlega ochronie.

Utwory chronione są w prawie autorskim od chwili ustalenia (art. 1 ust. 1 Ustawy), co oznacza jakiegokolwiek uzewnętrznienie utworu. Dla przyznania ochrony prawa autorskiego nie jest konieczne utrwalenie utworu, a więc zapisanie go na jakimkolwiek trwałym nośniku. Prawo autorskie chroni bowiem formę utworu, którą w przypadku programu komputerowego jest przede wszystkim jego kod, zapisany w jakimś języku programowania. Raczej mało prawdopodobne jest, aby dwóch programistów rozwiązujących jakiś bardziej obszerny problem napisało identyczne programy. Z tych też względów twórca programu nie musi się wykazać przy programowaniu żadnymi większymi umiejętnościami, a rezultat jego pracy, nawet nieudolny, może być chroniony przez prawo autorskie.

Ochrona prawa autorskiego nie jest uzależniona od spełnienia jakichkolwiek formalności (zarejestrowania dzieła czy wniesienia jakichkolwiek opłat). Programy komputerowe są utworami o specyficznym charakterze i dlatego art. 74 Ustawy zawiera szczególne przepisy związane z ochroną wyłącznie programów komputerowych. W zakresie, w jakim przepisy ogólne nie są sprzeczne z przepisami szczególnymi, mają także zastosowanie (inne przepisy zawarte w Ustawie) do programów komputerowych.

Przepisy ogólne prawa autorskiego dzielą prawa autorskie na osobiste i majątkowe. Osobiste prawa autorskie chronią więc twórcy z autorem, są nieograniczone w czasie i niezbywalne (do twórców programów komputerowych znajdują zastosowanie jedynie prawo do autorstwa utworu oraz prawo do oznaczania utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem lub udostępniania go anonimowo)².

Art. 74. ust. 4 Ustawy [2] określa natomiast, że autorskie prawa majątkowe (ograniczone w czasie do 70 lat po śmierci twórcy oraz zbywalne) do programu komputerowego obejmują prawo do:

- a) trwałego lub czasowego zwielokrotnienia programu komputerowego w całości lub w części jakimikolwiek środkami i w jakiegokolwiek formie; w zakresie w którym dla wprowadzenia, wyświetlania, stosowania, przekazywania i przechowywania programu komputerowego niezbędne jest jego zwielokrotnienie, czynności te wymagają zgody uprawnionego,
- b) tłumaczenia, przystosowania, zmiany układu lub jakichkolwiek innych zmian w programie komputerowym, z zachowaniem praw osoby, która tych zmian dokonała,
- c) rozpowszechnienia, w tym najmu lub użyczenia, programu komputerowego lub jego kopii.

² Twórcy innych utworów mają ponadto prawa do nienaruszalności treści i formy utworu, decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności oraz nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Zwielokrotnieniem programu komputerowego będzie przeniesienie programu z jednego nośnika na drugi nośnik (np. z płyty na twardy dysk i odwrotnie, przekazanie z jednego komputera na drugi komputer, wyświetlanie na ekranie komputera lub wprowadzenie do nietrwałej pamięci RAM komputera – czasowe zwielokrotnienie). Prawa wyłączne do programu komputerowego zostały ograniczone w art. 75 Ustawy, w którym określono, że jeżeli umowa nie stanowi inaczej, zwielokrotnienie i opracowanie programu nie wymagają zgody uprawnionego, jeżeli są niezbędne do korzystania z programu komputerowego zgodnie z jego przeznaczeniem, w tym do poprawiania błędów przez osobę, która legalnie weszła w jego posiadanie. W art. 75 ust. 2 Ustawa zezwala na sporządzenie kopii zapasowej, jeżeli jest to niezbędne do korzystania z programu komputerowego. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, kopia nie może być używana jednocześnie z programem komputerowym. Wydaje się, że to zastrzeżenie powinno być oceniane z punktu widzenia ilości przekazywanych nośników programu komputerowego jego legalnemu użytkownikowi [5].

Dalej w Ustawie określono, że nie wymaga zezwolenia uprawnionego „obserwowanie, badanie i testowanie funkcjonowania programu komputerowego w celu poznania jego idei i zasad przez osobę posiadającą prawo korzystania z egzemplarza programu komputerowego, jeżeli będąc do tych czynności upoważniona dokonuje ona tego w trakcie wprowadzania, wyświetlania, stosowania, przekazywania lub przechowywania programu komputerowego”. Przepis ten dotyczy więc wyłącznie osób, którzy zawarli umowę na korzystanie z egzemplarza programu komputerowego.

Ostatnim rodzajem czynności nie wymagającym zezwolenia jest w myśl Ustawy zwielokrotnienie kodu lub tłumaczenie jego formy (dekompilacja), jeżeli jest to niezbędne do uzyskania informacji koniecznych do osiągnięcia współdziałania niezależnie stworzonego programu z innymi programami komputerowymi, co pozwala na tworzenie programów komputerowych, które są zdolne do współdziałania z innymi programami (co często stanowi o wartości programu komputerowego).

Dekompilacja dozwolona jest Ustawą pod pewnymi warunkami:

- po pierwsze – czynności dokonywane są przez licencjobiorcę lub osobę uprawnioną do korzystania z egzemplarza programu, bądź przez inną osobę działającą na ich rzecz,
- po drugie – informacje niezbędne do osiągnięcia współdziałania nie były uprzednio łatwo dostępne dla licencjobiorcy lub innej osoby uprawnionej
- po trzecie – czynności te odnoszą się do tych części oryginalnego programu, które są niezbędne do osiągnięcia współdziałania.

Należy podkreślić, że zakres działań, które nie wymagają zgody uprawnionego, jest węższy niż w przypadku utworów literackich. Dotyczy to w szczególności art. 77 prawa autorskiego - do programów komputerowych nie stosujemy przepisów o dozwolonym użytku osobistym (w tym art. 23 ust. 1 prawa autorskiego, z którego wynika, że bez zezwolenia twórcy wolno nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie własnego użytku osobistego, przy czym zakres własnego użytku

osobistego obejmuje korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworów przez krąg osób pozostających w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego).

Wynika z tego, że sporządzenie kopii utworu, dopuszczalne w zakresie wyznaczonym przepisami o dozwolonym użytku np. w odniesieniu do utworów literackich, nie jest dopuszczalne w przypadku programów komputerowych (np. aby dowolna gra mogła funkcjonować, konieczne jest użyczenie nośnika, na którym zapisano plik setup.exe lub inne jego udostępnienie, gdy tymczasem w odniesieniu do programów komputerowych użyczenie, czy też najem, nie są dopuszczalne).

Podmiotem praw autorskich, zarówno osobistych, jak i majątkowych, co do zasady jest twórca. Twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzanie nim na wszelkich polach eksploatacji oraz do wynagradzania za korzystanie z utworu. Dotyczy to wszelkich form korzystania z utworu, bowiem przepis ma charakter otwarty. Wyjątek stanowią prawa majątkowe do programu komputerowego stworzonego przez pracownika w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, które w myśl Ustawy przysługują pracodawcy, o ile umowa nie stanowi inaczej. Uprawniony z tytułu praw majątkowych do programu komputerowego (twórca bądź pracodawca) może je zbyć w umowie o przeniesienie autorskich praw majątkowych, bądź udzielić innej osobie licencji, co oznacza podpisanie umowy o korzystanie z programu komputerowego w określonym zakresie (na określonych polach eksploatacji).

Wśród „specjalnych środków ochrony” (art. 7 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/24/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych) na uwagę zasługuje ten przepis, który obliguje państwa członkowskie do zapewnienia właściwych środków w stosunku do osoby dopuszczającej się szeregu czynności, w tym [7]:

- a) każda czynność wprowadzania do obrotu kopii programu komputerowego, jeśli dana osoba wiedziała lub miała podstawy do przyjęcia, że jest to kopia nielegalna;
- b) posiadanie do celów komercyjnych kopii programu komputerowego, jeśli dana osoba wiedziała lub miała podstawy do przyjęcia, że jest to kopia nielegalna;
- c) każda czynność wprowadzenia do obrotu lub posiadanie do celów komercyjnych wszelkich środków, których jedynym przeznaczeniem jest ułatwienie niedozwolonego usuwania lub obchodzenia jakichkolwiek urządzeń technicznych, które mogłyby zostać zastosowane do ochrony programu komputerowego.

Dodatkowo przepis ten przewiduje, że „każda nielegalna kopia programu komputerowego podlega konfiskacie, zgodnie z ustawodawstwem danego państwa członkowskiego”.

W ostatnim okresie trwa ożywiona dyskusja nad możliwością uzyskania patentu na wynalazek dotyczący programu komputerowego lub wynalazek realizowany za pomocą komputera. Nic w tym dziwnego, że twórcy wiodących rozwiązań technicznych, w których jest wykorzystywany sprzęt komputerowy z oryginalnym oprogramowaniem dążą do uzyskania możliwie skutecznej i szerokiej ochrony prawnej.

W myśl art. 24 tej Ustawy Prawo własności przemysłowej (PWP) [6], programy do maszyn cyfrowych, a więc programy komputerowe nie są uważane za wynalazki na które są udzielane patenty, gdyż program komputerowy nie jest wynalazkiem w rozumieniu tej Ustawy (wynalazkiem jest rozwiązanie o charakterze technicznym, które może zostać opatentowane, pod warunkiem, że spełnia wymogi: nowości, poziomu wynalazczego i przemysłowej stosowalności). Ponadto metody matematyczne, a więc także programy komputerowe (art. 28 pkt. 1 Ustawy PWP) nie są uważane za wynalazki, na które udzielane są patenty w rozumieniu art. 24 PWP.

Patent i prawo autorskie są wobec siebie komplementarne, ponieważ obejmują swoją ochroną dwa różne przedmioty: patent chroni wynalazek (rozwiązanie techniczne), natomiast prawo autorskie chroni formę wyrażenia. Z uwagi na właściwości programu komputerowego, który łączy w sobie z jednej strony cechy utworu przejawiające się w formie wyrażenia, z drugiej strony – cechy ujawniające się w funkcjonowaniu programu, można wysnuć wniosek, że obydwa środki ochrony (prawo autorskie i patent) uzupełniają się, tworząc szczelny system wyłączności przysługującej uprawnionemu z obydwu tytułów. Przyznanie patentu na określony wynalazek urzeczywistniany za pomocą komputera, nie niweluje ochrony przyznanej przez prawo autorskie programowi komputerowemu zawartemu w wynalazku. Patent przyznany jest na wynalazek, którego elementem zaledwie jest program komputerowy chroniony przez prawo autorskie jako utwór. Należy zaznaczyć, że Europejski Urząd Patentowy stosuje obecnie dość liberalne kryteria oceny zdolności patentowej wynalazków realizowanych przy użyciu komputera, w odróżnieniu od Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej) [8].

Przeciwników „patentowania oprogramowania” zaniepokoi pewnie przepis art. 8 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/24/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych, zgodnie z którym „Przepisy niniejszej dyrektywy pozostają bez uszczerbku dla jakichkolwiek innych przepisów prawa, dotyczących na przykład praw patentowych, znaków towarowych, nieuczciwej konkurencji, tajemnicy handlowej, ochrony produktów półprzewodnikowych lub prawa zobowiązań” [7].

WNIOSKI

Polska notuje jeden z najwyższych wskaźników wzrostu w branży IT w Unii Europejskiej, jednak rynek nielegalnego oprogramowania w naszym kraju jest bardzo duży. Należy jednak zauważyć, że chociaż systematycznie wzrasta liczba przypadków, w których instytucje (w szczególności przedsiębiorstwa) płacą odszkodowania z tytułu korzystania z nielicencjonowanego oprogramowania. Prawo autorskie pozostaje wciąż podstawowym narzędziem ochrony w zakresie programów komputerowych. Ochrona dotyczy w tym wypadku jedynie kodu programowego, który chroniony jest w sposób analogiczny do tekstu literackiego. Mimo, iż przepisy dotyczące ochrony programów komputerowych funkcjonują już w polskim prawie wiele lat, dla osób korzystających

z produktów informatycznych (w szczególności przeciętnego obywatela) są one niezrozumiałe, ze względu na brak niezbędnej znajomości podstawowych zagadnień prawa autorskiego. Zapoznanie się wyłącznie z rozdziałem 7 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 7 lutego 1994 r., zawierającym przepisy szczególne dotyczące programów komputerowych jest niewystarczające z uwagi na fakt, iż rozdział ten nie jest regulacją samodzielną i modyfikuje jedynie ogólne zasady prawa autorskiego w odniesieniu do programów komputerowych.

PIŚMIENNICTWO

1. Brata J., Markiewicz R. Prawo autorskie i prawa pokrewne. Wyd. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2009.
2. Ustawa z dn. 4 lutego 1994 r. – o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83) z późniejszymi zmianami.
3. Dyrektywa Rady 91/250/EWG z dnia 14 maja 1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych (Dz.U. WE nr L 122, z 17.05.1991) z późniejszymi zmianami.
4. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/24/WE z 23 kwietnia 2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych (Dz.Urz. UE L z 2009 r. nr 111, poz. 16). Przepisy obowiązują od 25.05.2009 r.
5. Kuś I., Senda Z. Prawo autorskie i prawa pokrewne. Poradnik przedsiębiorcy, zmiany prawa w związku z dostosowaniem przepisów do prawa Unii Europejskiej. Wyd. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2004.
6. Ustawa z dn. 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001 nr 49 poz. 508) z późniejszymi zmianami.
7. www.prawo.vagla.pl/node/8483 z dn. 2009-05-07
8. Nowicka A. Programy komputerowe w systemie prawa patentowego. www.uprp.pl/NR/rdonlyres/325C06D9-3EB1-446C-95DB-C85643672E5B/1041/AureliaNowicka.pdf

CONDITIONS COPYRIGHT PROTECTION FOR COMPUTER PROGRAMS

Summary

The recent global developments in technics and technology is creating a special need for protection of computer programs that will provide legal solutions offering guarantees the effective protection of this kind of achievements. The article is the general study, indicating only the most important factors associated with copyright protection of computer programs.